

TAKS korraldus 2

Eesti Teaduste Akadeemia käsitlemisest uues teadus- ja arenduskorralduse seaduses.

Eesti Teaduste Akadeemia seadus (ETAs) paneb teaduste akadeemiale (edaspidi: akadeemia) keskse ülesandena arendada ja esindada Eesti teadust ning loetleb 12 erinevat tegevust selle ülesande täitmiseks vajalikku tegevust.

Kaks ülesannet: Eesti teaduse esindamine ja Riigikogu, Vabariigi Valitsust ja riigiasutuste nõustamine „science for policy“ on akadeemia unikaalsed funktsioonid selles mõttes, et neid ei ole tehtud ülesandeks seaduse tasemel teistele institutsioonidele. Vaid teadus- ja arendusnõukogu (TAN) ülesannete seas on üht neist aspektidest puudutatud: TAN „esitab Vabariigi Valitsusele igal aastal Eesti teadus- ja arendustegevuse aruande“.

Akadeemia seadusest nähtub, et seadusandja on otsustanud, et akadeemia peab toimima nii teadust korraldava, teadust esindava kui ka teadust rahastava institutsioonina. On igati loomulik, et need funktsioonid säilivad ka tulevikus. Kuna need on akadeemia seaduses esitatud deklaratiivselt, on loogiline, et need aspektid on teataval määral kajastatud, sisustatud või täpsustatud TAKSi uues versioonis.

Praeguses seadusandluses on praktiliselt kajastamata ja täiesti sisustamata teaduste akadeemia üks olemuslikke funktsioone: olla oma riigis teadusliku tippkompetentsi laiapõhjaline ja institutsioonidevõrgu/väline keskus. Mõneti kummalisel kombel on see lünk seadusandluses leidnud kajastust hoopis 2019 kevadel ametisse astunud valitsuse koalitsioonilepingu tasemel.

(1) Teaduspoliitika ehk policy for science

Kaasajal riigi ja teadusmaastiku vaheliste suhete orgaaniliseks osaks kaks protsessi: teaduspoliitika (policy for science) ja teadusnõustamine (science for policy). Teaduspoliitika kujundamise olulisteks institutsioonideks on TAN ja asjaomased komisjonid (praegu teaduspoliitika ja innovatsioonipoliitika komisjon), mille töö tulemused konsolideerib valitsuse jaos haridus- ja teadusministeerium. Akadeemial on oma seadusest tulenevalt kohustus naka selles vallas valitsust nõustada. Vabariigi Valitsus kujundab neile komponentidele toetudes riigi teaduspoliitika. Selle viib ellu põhiosas haridus- ja teadusministeerium, sh oma sihtasutuste nagu Eesti teadusagentuur kaudu. Valdkondlikud ministeeriumid realiseerivad riigi teaduspoliitika oma valdkondades.

Selliselt üles ehitatud teaduspoliitika kujundamise ja realiseerimise mehhanism on end üldjoontest õigustanud ning selles osas radikaalsete ümberkorralduste vajadust ei ole.

Seonduvalt riigieelarvest ette nähtud teaduse finantseerimise suurenemisega liigub hulk vahendeid valdkondlikesse ministeeriumisse. Mitte kõigis neis pole veel välja arendatud sellist tüüpi vahendite kasutamise mehhanismid. Seetõttu võiks kõne alla tulla kirjutada seadusesse valdkondlike ministeeriumite toetamine HTMi ja teaduste akadeemia kompetentsiga teadusrahade kanaliseerimise ja nende kasutamise efektiivsuse hindamise vallas teatava kindla ajavahemiku vältel, mille lõpuks on eeldatavasti ministeeriumitel saavutatud korralik võimekus sellist tüüpi vahendeid hästi kasutada.

(2) Teadusnõustamine ehk science for policy

Kvaliteetne ja õigeaegne teadusnõustamine on kasvamas riikide ja regioonide konkurentsivõime oluliseks tugisambaks. Seetõttu on tekkinud vajadus selle piirjoonte markeerimine uues TAKSis.

Ministeeriumite tasemel on teadusnõustamise vajadusteks loodud teadusnõunike ametikohad.

TANi nõustav funktsioon on fokuseeritud korralduslikule küljele (valdkonna arengukavad, rahvusvaheline koostöö, riiklikud programmid ja projektid, eelarve ja teadus- ja arendusasutuste süsteem). Selline fokuseering on igati loomulik, kuna enamus TANi liikmetest ei ole tegevteadlased ning võiks selliseks ka jääda.

Paljudes riikides (ning ka Eestis de facto) on teaduste akadeemia valitsuse ja riigiasutuse loomulik partner kõigis küsimustes, kus on tarvis konsolideerida Eestis olemasolev parim teadmine. Peame mõistlikuks, et teaduste akadeemia seda tüüpi roll on formuleeritud nimelt TAKSis. Selles rolli täitmise viisid võivad ajas suhteliselt kiiresti muutuda, mistõttu selle sisustamiseks ei ole mõistlik avada teaduste akadeemia seadust. Pigem on õige akadeemia seaduses markeeritud rollid TAKSis täpsemalt sisustada ja/või konkreetsetesse konteksti panna.

Seetõttu soovitame uues TAKSis sõnastada teaduste akadeemia kui laiapõhjalise kompetentsikeskuse ja valitsust nõustava kogu roll. Selleks ei ole tarvis akadeemia seadust muuta.